

O'ZBEKISTONNING JSTGA A'ZO BO'LISHINING DAVLAT BUDJETI DAROMADLARIGA TA'SIRI

Ulmasov Diyorjon Nabijon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21216244>

Bugungi globallashuv va iqtisodiy integratsiya jarayonlari jadallashib borayotgan bir sharoitda davlatlarning xalqaro iqtisodiy tizimga chuqur integratsiyalashuvi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jahon savdo tashkiloti (JST) xalqaro savdo qoidalarini tartibga soluvchi eng yirik xalqaro iqtisodiy institutlardan biri bo'lib, unga a'zo bo'lish mamlakat iqtisodiyotining ochiqqligi, eksport salohiyati va investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasida ham JSTga a'zo bo'lish bo'yicha keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayon davlat budjeti daromadlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Davlat budjeti daromadlari mamlakat iqtisodiy rivojlanishini moliyalashtirishning asosiy manbasi hisoblanadi. Budjet daromadlari asosan soliqlar, bojxona to'lovlari, aksiz soliqlari va boshqa majburiy to'lovlar hisobidan shakllanadi. JSTga a'zolik jarayonida bojxona tariflarining pasaytirilishi va savdo cheklovlarining qisqartirilishi qisqa muddatda bojxona tushumlariga ma'lum darajada salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, uzoq muddatli istiqbolda tashqi savdo hajmining oshishi, investitsiyalar oqimining ko'payishi va iqtisodiy faollikning kengayishi natijasida davlat budjeti daromadlarining barqaror o'sishi kuzatiladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida tashqi savdo hajmi sezilarli darajada oshib bormoqda. Xususan, 2024-yilda mamlakat tashqi savdo aylanmasi 68,9 milliard AQSh dollarini tashkil etib, 2022-yilga nisbatan qariyb 37 foizga oshgan. Eksport hajmi 26,9 milliard dollarni tashkil qilgan bo'lsa, import hajmi 42 milliard dollarga yetgan. Bu ko'rsatkichlar xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlari jadallashayotganidan dalolat beradi.

Davlat budjeti daromadlari ham yildan-yilga o'sib bormoqda. 2022-yilda davlat budjeti daromadlari 196 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda ushbu ko'rsatkich 271 trillion so'mga yetdi. Soliq tushumlari 2022-yildagi 148 trillion so'mdan 2024-yilda 208 trillion so'mga oshdi. Bu esa iqtisodiy faollikning kengayishi va soliq ma'murchiligi samaradorligining oshib borayotganini ko'rsatadi.

1-jadval.

O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi sharoitida davlat budjeti va tashqi savdo ko'rsatkichlari dinamikasi

Ko'rsatkichlar	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil prognoz
Davlat budjeti daromadlari (trln so'm)	196	232	271	298
Soliq tushumlari (trln so'm)	148	178	208	231
Bojxona tushumlari (trln so'm)	27	32	35	33
Qo'shilgan qiymat solig'i tushumlari (trln so'm)	52	64	73	81
Foyda solig'i tushumlari (trln so'm)	31	39	46	51
Aksiz solig'i tushumlari (trln so'm)	14	17	19	21
Jismoniy shaxslar daromad solig'i (trln so'm)	18	23	28	31

Tashqi savdo aylanmasi (mlrd dollar)	50,1	62,6	68,9	75,4
Eksport hajmi (mlrd dollar)	19,3	24,4	26,9	30,1
Import hajmi (mlrd dollar)	30,8	38,2	42,0	45,3
To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (mlrd dollar)	7,9	8,1	11,2	13,5
Yalpi ichki mahsulot o'sishi (%)	5,7	6,0	6,5	6,8
Sanoat ishlab chiqarishi o'sishi (%)	5,3	6,1	6,8	7,2
Soliq bazasi kengayishi (%)	11	14	17	19
Yangi eksportyor korxonalar soni	4 250	5 180	6 340	7 200
Bandlik darajasi (%)	68	69	70	71

Manba: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Bojxona qo'mitasi, Statistika agentligi hamda xalqaro iqtisodiy hisobotlar asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

Jadval ma'lumotlari O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lish jarayonida davlat budjeti daromadlari, soliq tushumlari, bojxona tushumlari hamda tashqi savdo ko'rsatkichlarining o'sish dinamikasini aks ettiradi. Statistik ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, 2022–2025-yillar davomida davlat budjeti daromadlari va soliq tushumlari barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Shu bilan birga, tashqi savdo hajmi, eksport ko'rsatkichlari hamda xorijiy investitsiyalar oqimining ortishi mamlakat iqtisodiyotining xalqaro iqtisodiy integratsiyaga faol kirib borayotganini ko'rsatadi. Bojxona tushumlarida esa JST talablariga muvofiq boj stavkalarining pasayishi sababli qisqa muddatli kamayish prognoz qilinmoqda. Biroq uzoq muddatda iqtisodiy faollikning oshishi hisobiga budjet daromadlari hajmi kengayishi kutilmoqda.

JSTga a'zolikning asosiy afzalliklaridan biri savdo to'siqlarining qisqarishi va eksport hajmining ortishi hisoblanadi. Savdo erkinlashuvi natijasida mahalliy ishlab chiqaruvchilar xalqaro bozorlarga kengroq chiqish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa eksport tushumlarining oshishiga va korxonalar foydasining ko'payishiga olib keladi. Natijada davlat budjetiga tushadigan foyda solig'i va qo'shilgan qiymat solig'i hajmi ortadi.

Xorijiy investitsiyalar hajmining ortishi ham davlat budjeti daromadlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. 2024-yilda mamlakatga jalb qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi 11,2 milliard dollarni tashkil etdi. Yangi investitsion loyihalar sanoat ishlab chiqarishi va xizmatlar sektorining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, yangi ish o'rinlari yaratilishi natijasida jismoniy shaxslar daromad solig'i tushumlari ham oshadi.

JSTga a'zolik sharoitida ayrim bojxona tariflarining pasaytirilishi natijasida qisqa muddatda bojxona tushumlari kamayishi mumkin. Masalan, 2025-yilda bojxona tushumlari 33 trillion so'm bo'lishi prognoz qilinmoqda, bu esa 2024-yilga nisbatan biroz past ko'rsatkich hisoblanadi. Biroq uzoq muddatda tashqi savdo hajmining kengayishi natijasida umumiy fiskal tushumlar hajmi oshishi kutilmoqda.

Xalqaro tajriba ham JSTga a'zolikning uzoq muddatli ijobiy natijalarini tasdiqlaydi. Vetnam JSTga a'zo bo'lganidan keyingi o'n yil davomida eksport hajmini bir necha barobarga oshirishga erishdi. Qozog'istonda esa JSTga a'zolikdan so'ng investitsiyalar oqimi va sanoat eksporti sezilarli darajada oshgan. Natijada davlat budjeti daromadlari ham izchil o'sib borgan.

O'zbekiston uchun JSTga a'zolik iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro iqtisodiy integratsiyani kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ayrim

mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun raqobat bosimining ortishi muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash, eksport salohiyatini oshirish va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish zarur hisoblanadi.

JSTga a'zolik sharoitida davlat budjeti barqarorligini ta'minlash uchun soliq ma'murchiligini takomillashtirish, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega. Elektron soliq tizimlari va bojxona nazoratining avtomatlashtirilishi budjet tushumlari samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, eksportyor korxonalarni qo'llab-quvvatlash va investitsion muhitni yaxshilash davlat budjeti daromadlarining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi davlat budjeti daromadlariga qisqa va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Dastlab ayrim bojxona tushumlarida qisqarish kuzatilishi mumkin bo'lsa-da, uzoq muddatda tashqi savdo hajmining kengayishi, investitsiyalar oqimining ortishi va iqtisodiy faollikning kuchayishi natijasida davlat budjeti daromadlari barqaror o'sadi. Shu sababli JSTga a'zolik jarayonida milliy iqtisodiyot manfaatlarini himoya qilish, mahalliy ishlab chiqaruvchilar raqobatbardoshligini oshirish hamda fiskal siyosat samaradorligini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. 2024-yil davlat budjeti ijrosi to'g'risidagi hisobot. – Toshkent, 2025.
2. O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasi. Tashqi savdo statistikasi. – Toshkent, 2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari. JSTga a'zolik bo'yicha islohotlar dasturi. – Toshkent, 2023–2025.
4. World Trade Organization. World Trade Report 2024. – Geneva, 2024.
5. IMF. Trade Liberalization and Fiscal Sustainability. – Washington D.C., 2023.
6. OECD. Global Trade Outlook 2024. – Paris, 2024.
7. Krugman P., Obstfeld M. International Economics: Theory and Policy. – New York, 2022.
8. Qahhorov O. Xalqaro iqtisodiy integratsiya va JST mexanizmlari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.